

En tingsrätt har förbjudit all användning av elektronisk utrustning under en huvudförhandling i ett brottmål

Beslutet i korthet: Inför en huvudförhandling i ett brottmål beslutade Eksjö tingsrätt att förbjuda all användning av elektronisk utrustning. I det aktuella målet var flera minderåriga åtalade och en av dem misstänktes för mycket allvarlig brottslighet. Enligt tingsrätten var förutsättningarna sådana att rätten i stället hade kunnat besluta om att hålla hela huvudförhandlingen inom stängda dörrar. JO konstaterar att tingsrättens tillvägagångssätt i och för sig varit väl förenligt med huvudregeln att en förhandling vid domstol ska vara offentlig.

I beslutet uttalar JO att det endast i undantagsfall bör förekomma att tingsrätten med stöd av den allmänna bestämmelsen i 5 kap. 9 § rättegångsbalken, enligt vilken en ordförande ska bestämma de ordningsregler som behövs, går utöver vad som gäller särskilt för ljudupptagning och ljudöverföring samt elektronisk utrustning enligt 9 c och 9 d §§ i samma kapitel. Särskild försiktighet bör iaktas när det gäller att förbjuda ljudupptagning för parter och ombud samt medier. JO uttalar vidare att särskilda ordningsregler endast i undantagsfall bör meddelas i förväg, eftersom det oftast får anses lämpligt att först ge parter och ombud samt eventuellt andra berörda tillfälle att yttra sig. Med hänsyn till omständigheterna i målet har JO dock inte några synpunkter på att tingsrätten tog beslutet i förväg.

JO konstaterar att förarbetsuttalandena till 5 kap. 9 d § RB inte är helt tydliga och skulle kunna tolkas så att lagstiftaren avsett att viss elektronisk utrustning, t.ex. diktafoner, inte alls omfattas av regleringen. Enligt JO måste utgångspunkten vara det som anges i lagtexten. Det innebär att om viss elektronisk utrustning kan störa ordningen så omfattas den av bestämmelsen, oavsett vilket användningsområde utrustningen har.

Den aktuella regleringen ändrades för några år sedan men JO delar tingsrättens uppfattning att det finns vissa tillämpningssvårigheter. JO skickar därför en kopia av beslutet för kännedom till regeringen.

Anmälan

I en anmälan till JO klagade AA på Eksjö tingsrätt med anledning av att en reporter hade hindrats från att ta upp ljud på en huvudförhandling i ett brottmål och hur frågan hade hanterats. Hon anförde i huvudsak följande.

Hon arbetar för Sveriges Radio. Vid rättegången i ett av tingsrättens brottmål stoppade rättens ordförande hennes kollega från att ta upp ljud från förhandlingen. Det hände under den första huvudförhandlingsdagen och utan att rätten dessförinnan hade meddelat något beslut om förbud mot ljudupptagning. Ordföranden uppmanade även kollegan att radera inspelat material, efterfrågade hans personuppgifter och hotade med polisanmälan. Därefter förbjöds ljudupptagning, även för kommande förhandlingsdagar. Hon kontaktade ordföranden per e-post för att få en förklaring till handläggningen. I e-postkorrespondensen ställde hon frågor till ordföranden om vad det var för beslut som fattats och vad det grundade sig på.

Av den bifogade korrespondensen framgick ordförandens svar huvudsakligen enligt följande:

Grunderna för mitt beslut finns i 5 kapitlet rättegångsbalken (RB), närmare bestämt främst 1 §, 9 §, 9 c § och 9 d § samt 27 § andra stycket lagen om unga lagöverträdare. I ett mål som detta talar mycket starka skäl för att hela rättegången hålls inom stängda dörrar, men jag bedömde att offentlighetsprincipen (i 5 kap. 1 § RB) vägde tyngre. Jag beslutade dock med stöd i ovan bestämmelser i RB om att all teknisk utrustning skulle vara avstängd och att mobiltelefoner även skulle vara undanstoppade. Detta är grunden för mitt (tingsrättens) beslut. Information om beslutet finns anslagen på tingsrättens ytterdörrar och åhörare fick vetskap om beslutet muntligen innan huvudförhandlingen påbörjades.

När hon ville ha ett förtydligande – bl.a. av att förbudet mot elektronisk utrustning inte gällde sådan som bara kan ta upp ljud – och bad om att få del av beslutet som anslagits på tingsrättens dörrar, svarade ordföranden:

Hej! Det beslut som fattats har inte dokumenterats särskilt utan efter förfrågan meddelats muntligen. Beslutet kommer att dokumenteras i det protokoll som ska upprättas över huvudförhandlingen. Beslutets innehåll är inget annat än det jag informerade BB om. Anslaget på dörrarna informerar om beslutet endast genom att relatera till förbudet att använda elektronisk utrustning, om inte särskilt tillstånd erhållits. Jag ser ingen anledning att ytterligare klargöra mitt beslut. Beslutet gäller för hela huvudförhandlingen.

På ytterligare frågor från AA om beslutet bara avsåg förbud mot elektronisk utrustning och om ljudupptagning var tillåtet, svarade ordföranden:

För mig är det tydligt. Det är inte tillåtet att göra ljudupptagning under huvudförhandlingen i målet och all elektronisk utrustning ska vara avstängd och undanstoppad.

Utredning

Inledningsvis hämtade JO in och granskade ett dagboksblad och ett utdrag ur protokoll fört vid huvudförhandlingen i det aktuella målet.

Därefter uppmanade JO Eksjö tingsrätt att lämna upplysningar om handläggningen och yttra sig över det som anförts i anmälan. Av yttrandet skulle särskilt framgå vad det var för beslut tingsrätten meddelat, de rättsliga grunderna för det och hur åhörarna vid förhandlingen hade informerats om detta. Remissen

omfattade ett par ytterligare frågor, som efter genomförd utredning bedömts inte längre vara av större intresse i ärendet och därför uteslutits.

Tingsrätten lämnade genom lagmannen CC i huvudsak följande remissvar (bilagor här delvis utelämnade):

Redogörelse för omständigheter med bäring på den ifrågasatta handläggningen

Anmälan tar sikte på ordningsregler som har meddelats i samband med huvudförhandlingen i [det aktuella målet]. Huvudförhandlingen gällde åtal mot en 16-åring och två 17-åringar. Åtalet mot 16-åringen avsåg bl.a. mord och grov mordbrand. Under tretton dagar under förundersökningen hade 16-åringen varit häktad.

Huvudförhandling hölls under två och en halv dagar [...]. Ordförande vid huvudförhandlingen var rådmannen DD, som enligt tingsrättens arbetsordning är en av de domare som är särskilt utsedda att handlägga ungdomsmål (se 25 § lagen [1964:167] med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare).

I syfte att skapa tydlighet för allmänhet och media sattes anslag upp vid tingsrättens entréer och lades information ut på externwebben (domstol.se) [Av informationen framgick bl.a. följande: ”Åhörare kommer inte att få använda elektronisk utrustning i salen för annat ändamål än för att föra egna anteckningar och efter särskilt tillstånd.” JO:s anm.]

Det som där är angivet om ordningsregeln vid förhandlingen är bestämt av den ansvariga domaren DD. Informationen på externwebben lades ut den 7 maj 2021. Jag minns inte exakt vilken dag som anslaget vid entréerna anslags, men de fanns i vart fall anslagna på morgonen den dag som huvudförhandlingen började.

Meddelade ordningsregler i det aktuella fallet

Av tingsrättens huvudförhandlingsprotokoll framgår att tingsrätten med stöd i 5 kap. 1 §, 9 §, 9 c § och 9 d § rättegångsbalken samt 28 § [felskrivet, se DD:s yttrande] lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare har beslutat att all elektronisk utrustning ska vara avstängd och undanstoppad, men att tingsrätten på begäran av Smålandstidningen meddelat visst undantag för dess journalist. Av protokollet framgår också att åhörarna erinrades om detta vid inledningen av samtliga förhandlingsdagar. Av DD:s yttrande [...] framgår att beslutet i detta fall var avsett att omfatta all elektronisk utrustning, alltså även utrustning för ljudupptagning eller ljudöverföring, och att således ljudupptagning eller ljudöverföring inte skulle vara tillåten under någon del av förhandlingen.

Som tingsrätten redan har varit inne på i detta yttrande så är rättegångsbalkens utgångspunkt att ljudupptagning och ljudöverföring som huvudregel är tillåten, men kan förbjudas i samband med förhör om det kan antas att upptagningen eller överföringen besvärar den som hörs i sådan grad att det påverkar ordningen negativt. Som också har framgått så gällde målet åtal mot 16- och 17-åringar och den huvudmisstänkte var åtalad för mycket allvarliga brottsmisstankar; en av brottsmisstankarna kan leda till lagens strängaste straff. En av de personer som hördes var endast 14 år gammal. Inför huvudförhandlingen stod det helt klart att rättegången var av stort allmänt intresse: tingsrätten hade mottagit ett stort antal förfrågningar gällande förundersökningen i målet och platsbokning inför rättegången och det hade rapporterats om den kommande förhandlingen även i riksmidia. Mot den bakgrunden har det redan med stöd av bestämmelsen i 5 kap. 9 c § funnits fog för tingsrätten att förbjuda inspelning under förhören.

När det gäller ljudupptagning och ljudöverföring under övriga delar av huvudförhandlingen så har rättens ordningsregel, som framgår av DD:s yttrande,

meddelats med stöd av 5 kap. 9 d § RB och 27 § andra stycket LUL. Bestämmelsen i 27 § LUL handlar enligt sin avfattning inte om ljudupptagning eller ljudöverföring, utan om en möjlighet för rätten att i mål mot den som inte har fyllt 21 år besluta att målet ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet som den tilltalade kan antas bli föremål för. Mot bakgrund av vad som nyss redovisats om situationen i målet, kan det inte råda någon tvekan om att rätten enligt 27 § LUL hade fått besluta att målet skulle handläggas inom stängda dörrar. Jag återkommer till vilken betydelse det fått för den meddelade ordningsregeln, men ska först beröra bestämmelsen i 5 kap. 9 d § RB.

Av ordalydelsen i 5 kap. 9 d § RB framgår, som framgått ovan, att elektronisk utrustning som åhörare har med sig in i rättssalen och som kan användas för att störa ordningen eller användas för att ta upp bild ska vara avstängd och undanstoppad, men att det är möjligt för rättens ordförande att besluta om undantag. Bestämmelsen omfattar enligt sin ordalydelse elektronisk utrustning av vilket slag som helst, om den kan användas för att störa ordningen. Enligt sin ordalydelse skulle bestämmelsen alltså kunna träffa även elektronisk utrustning för ljudupptagning eller ljudöverföring, om den kan användas för att störa ordningen. Av förarbetena (prop. 2018/19:81 s. 49 m. och 52 m.) framgår emellertid att bestämmelsen inte är avsedd att omfatta utrustning för ljudupptagning och ljudöverföring över huvud taget, trots att en sådan avgränsning av tillämpningsområdet alltså strängt taget inte framgår av ordalydelsen. Det är olyckligt att en för offentligheten så viktig avgränsning inte framgår direkt av lagtexten. Det är tydligt att den valda lagstiftningstekniken lett till tillämpningsproblem i förevarande fall och försvårat både avfattningen och förståelsen av den meddelade ordningsregeln. Således har rättens ordförande av skäl som har med 27 § LUL att göra (mer om det i nästa stycke) meddelat ett beslut som i det särskilda fallet var avsett att uppfattas enligt sin ordalydelse (all elektronisk utrustning) medan AA kan ha uppfattat beslutet som att utrustning för ljudupptagning eller ljudöverföring fortfarande var tillåten.

Som jag redan konstaterat hade tingsrätten på goda grunder med stöd av 27 § andra stycket LUL kunnat besluta att förhandlingen skulle äga rum inom stängda dörrar. Rättens ordförande gjorde emellertid också de överväganden som framgår av hans yttrande, nämligen att det också fanns ett stort allmänt intresse av rättegången, och stannade därför för att låta förhandlingen vara offentlig, men – som jag förstår det – för att på alla sätt säkerställa ordningen besluta den för transparensen av rättegången mindre ingripande ordningen att bedöma all elektronisk utrustning som ordningsstörande, i den mån den inte hade tillåtits särskilt.

Att låta den för offentligheten mer ingripande bestämmelsen i 27 § LUL utgöra tolkningsram för tillämpningen av bestämmelsen i 5 kap. 9 d § ter sig begripligt mot bakgrund av att dessa bestämmelser har liknande syften. Den vid förhandlingen meddelade ordningsregeln vilar alltså på en logik från 27 § LUL.

Genom att åhörarna – som framgår av protokollet – har underrättats om beslutet vid inledningen av varje rättegångsdag, uppfattar jag att tingsrätten också har vidtagit någon form av omprövning av ordningsregeln eller förhållit sig till dess giltighet inför varje rättegångsdag. Den meddelade ordningsregeln att inte tillåta elektronisk utrustning vid förhandlingen har således grundats på lag (se de bestämmelser som framgår av protokollet).

Övriga synpunkter

Som redan framgått är bestämmelserna i 5 kap. 9 b, 9 c och 9 d §§ lagtekniskt utformade på olika sätt, vilket försvårar tillämpningen. Väl medveten om att de aktuella bestämmelserna nyligen har varit föremål för noggranna överväganden i samband med lagstiftningsarbete vill jag ändå peka på följande.

Enligt 9 kap. 5 b § [*rätteligen 5 kap. 9 b § RB, JO:s anm.*] är det vid rättens sammanträden förbjudet att ta upp bild om inte annat följer av lag. Förbudet är absolut; rättens ordförande kan inte besluta om undantag.

Utgångspunkten är som sagts tidigare att ljudupptagning och ljudöverföring är tillåten men rättens ordförande får under viss förutsättning enligt 5 kap. 9 c § förbjuda ljudupptagning eller ljudöverföring i samband med förhör.

Enligt bestämmelsen i 9 d § ska elektronisk utrustning som en åhörare tar med sig in i salen som kan störa ordningen eller användas för att ta upp bild vara avstängd och undanstoppad, men rättens ordförande får besluta undantag om det finns skäl för det. Huruvida elektronisk utrustning har förmåga att ta upp bild kan tekniskt avgöras på förhand och innebär en förutsebarhet, även om det kanske inte är så lätt för ordföranden att avgöra det. Huruvida det är fråga om elektronisk utrustning som kan störa ordningen och därmed ska vara undanstoppad och avstängd är en fråga som inte alltid kan avgöras i förväg och som därmed leder till sämre förutsebarhet vid tillämpning av bestämmelsen. Till exempel ska en laptop med inbyggd kamera alltid vara undanstoppad och avstängd, om man inte uttryckligen fått rättens tillstånd att använda den, medan en laptop utan inbyggd kamera endast ska vara avstängd och undanstoppad om den bedöms kunna störa ordningen, men i sådant fall också kan tillåtas efter tillstånd. Som framgått exkluderar ordalydelsen i 5 kap. 9 d § inte heller utrustning för ljudupptagning eller ljudöverföring, trots att det enligt förarbetena synes vara meningen.

Den varierande lagtekniska utformningen innebär svårigheter vid tillämpningen och troligen också vissa svårigheter för åhörare som dels ska förstå utgångsläget, dels ska förstå utifrån vilka utgångspunkter som ordningsregler meddelas. Som jag redan har varit inne på är det olyckligt när för offentligheten centrala bestämmelser får en mindre ändamålsenlig utformning.

Till tingsrättens yttrande var fogat ett yttrande från rådmannen DD (bilaga och fotnoter här utelämnade):

Innan jag går in på beslutet och mina skäl för det vill jag korrigera några felaktigheter i den beskrivning AA:s anmälan innehåller.

Jag "hotade" inte att polisanmäla BB. Jag meddelade honom bara i vårt samtal, som pågick under en kort paus i huvudförhandlingen. Att jag då, direkt, på stående fot, inte kunde avgöra om det skulle komma att bli några konsekvenser för hans del av hans agerande, dvs. av att han uppsåtligen bröt mot tingsrättens beslut. Jag nämnde att jag inte kunde bedöma om tingsrätten behövde göra en polisanmälan. (Bakgrunden framgår nedan.)

Den andra felaktigheten är att BB inte hade sina hörlurar i efter en paus. Han tog på hörlurarna under rättegången och hans mobiltelefon var inte avstängd eftersom han lämnade rättssalen under pågående rättegång till synes för att besvara ett samtal.

En ytterligare felaktighet är att jag efter det att BB blev påkommen skulle ha beslutat att stoppa ljudupptagningar för alla kommande rättegångsdagar i målet. Det beslutet fattades innan huvudförhandlingen inleddes och BB, liksom övriga åhörare, underrättades om beslutet direkt på morgonen innan huvudförhandlingen inleddes.

Den sista felaktigheten gäller kronologin i AA:s beskrivning och min uppmaning att radera inspelningen. Sedan jag i en paus uppmärksammat att det fanns elektronisk utrustning på och inkopplad i väggen, bad jag BB komma in i rättssalen. Jag frågade om han spelat in under förhandlingen trots förbudet, vilket han besvarade jakande.

Jag sa då till honom att jag ville att han raderade inspelningen. Detta utgjorde inget formellt beslut av tingsrätten, även om han självfallet kan ha uppfattat det

så, utan var närmast en upprörd reaktion från min sida på hans avsiktliga brott mot beslutet. Jag utgick från att han skulle göra det frivilligt, eftersom han då, trodde jag, måste ha förstått att han brutit mot beslutet. Såvitt jag vet hade jag ingen rättslig möjlighet att tvinga honom. Han ändrade sig dock snabbt när det gällde inspelningen och sa att han inte hade spelat in utan i stället endast överfört ljudet till sin redaktion. Eftersom jag när jag upptäckte utrustningen under pausen i förhandlingen (då BB alltså inte fanns i tingssalen) kunde se att utrustningen var på och till synes aktiv, frågade jag BB om han sänt ljud även när förhandlingen pågick inom stängda dörrar (när den offentlige försvararen för den huvudåtalade höll sakframställan och berörde vissa sekretessbelagda uppgifter). BB:s märkliga svar framgår av den redovisning som återfinns i protokollet från huvudförhandlingen (att han först blev tyst och sedan sa att han inte visste, [...]). Det var därefter och i slutet av vårt korta samtal som jag sa att jag inte kunde bedöma om hans agerande skulle komma att få konsekvenser. Min tanke gällde då närmast att han verkade ha överfört ljud från tingssalen även när det var beslutat om stängda dörrar, dvs. då han själv inte hade rätt att vistas i tingssalen men hans utrustning stod kvar, och då sekretessbelagda uppgifter berördes. Jag övervägde senare hans agerande men jag släppte snabbt dessa funderingar eftersom jag behövde fokusera på huvudförhandlingen och då det som var gjort (närmast att förhör lagts ut på internet) inte kunde göras ogjort.

Jag går här efter över till det aktuella beslutet och den rättsliga grunden för det.

Det aktuella målet/åtalet rörde en tilltalad som vid gärningen var 16 år och som var åtalad för mord och mordbrand. Målet hade tidigt varit föremål för mycket stor massmedial uppmärksamhet, såväl lokalt som nationellt.

Enligt 27 § andra stycket lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) får rätten i mål mot den som inte har fyllt 21 år besluta att målet ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet som den tilltalade kan antas bli föremål för. Bestämmelsen är att betrakta som en ordningsregel. Min bedömning var att det aktuella målet tydligt föll inom ramen för denna bestämmelse och att det fanns mycket starka skäl för att hålla huvudförhandlingen inom stängda dörrar. Jag beaktade då bl.a. också vissa aspekter hos den tilltalades person som framkommit i yttrande från socialnämnden samt att han enligt inhämtat läkarintyg inhämtat med stöd i 7 § lagen om särskild personutredning i brottmål, m.m., kunde misstänkas, såväl vid gärningen som vid undersökningen, lida av allvarlig psykisk störning. Dessa faktorer hade betydelse när det gällde att bedöma om offentlighet var till uppenbar olägenhet för den tilltalade.

Eftersom det samtidigt fanns ett stort, och berättigat, intresse från allmänheten av att kunna följa rättegången/huvudförhandlingen, övervägde jag om det var möjligt att undvika ett beslut om stängda dörrar och i stället begränsa uppmärksamheten på den tilltalade på annat sätt.

I 5 kap. 9 § rättegångsbalken (RB) finns en bestämmelse genom vilken rättens ordförande ges möjlighet att besluta om ordningsregler som behövs. Vad som ska anses vara ordningsstörande eller innebära ett olämpligt beteende i rättsalen är ytterst beroende av bedömningar som ordföranden måste göra i varje enskilt fall. En viktig aspekt gäller givetvis rättssäkerheten. Den är betjänt av att det råder ett avspänt arbetsklimat i rättsalen och att det inte förekommer några ovidkommande eller störande moment som distraherar de personer som medverkar. En annan viktig aspekt gäller den personliga integriteten för den som medverkar. (Se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, kommentaren till aktuellt lagrum.)

I 9 c § samma kapitel i rättegångsbalken finns en särskild ordningsregel enligt vilken rättens ordförande får förbjuda ljudupptagning eller ljudöverföring som görs av någon annan än rätten under ett förhör, om det kan antas att upptagningen besvärar den som hörs i sådan grad att det påverkar utredningen negativt. Beslut med stöd i denna bestämmelse utgör tydligt en ordningsregel (något som, om inte annat, framgår av regelns ursprungliga placering i 5 kap. 9 §).

Vidare enligt en bestämmelse i 9 d § samma kapitel ska elektronisk utrustning som åhörare har med sig i rättssalen och som kan störa ordningen eller användas för att ta upp bild vara avstängd och undanstoppad. Även detta utgör en ordningsregel. Om det finns skäl för det får rättsens ordförande besluta om undantag.

Mot bakgrund av dessa bestämmelser gjorde jag följande överväganden. Med stöd i 5 kap. 1 § och 9 c § RB bedömde jag att jag kunde reducera den uppmärksamhet som följde med målet genom att inspelningar av förhör med inblandade inte hamnade på internet. Bedömningen hängde samman med att upptagning skulle besvara den tilltalade i sådan grad att det påverkade utredningen negativt. Jag bedömde dock att för att ytterligare reducera uppmärksamheten och för att kunna undvika att besluta om stängda dörrar, vore det lämpligt att med inte tillåta ljudupptagning eller ljudöverföring under någon del av förhandlingen. Av 5 kap. 9 d § RB följer att bl.a. moderna mobiltelefoner (som har kamerafunktion) och även s.k. laptops med kamerafunktion, ska vara avstängda i rättssalen. Också annan elektronisk utrustning (än sådan som kan användas för att ta upp bild) som kan störa ordningen, är förbjuden enligt denna bestämmelse. Eftersom bestämmelsen huvudsakligen tillämpas för att förhindra användning av mobiltelefoner och liknande ("som kan användas för att ta upp bild") i rättssalen, bedömde jag att beslutet uttryckligen behövde innefatta all elektronisk utrustning eftersom jag bedömde att sådan kunde störa ordningen, där bl.a. den tilltalades personliga integritet har betydelse.

Denna lösning bedömde jag skulle vara tillräcklig för att kunna undvika beslut om stängda dörrar. Eftersom förhandlingen då kom att bli offentlig fanns det goda möjligheter för journalister och andra från media att informera sig och hålla sig uppdaterade om vad hände under huvudförhandlingen. Den valda lösningen innebar också fördelar när det gällde rättssäkerheten som är betjänt av att det råder ett avspänt arbetsklimat i rättssalen och att det inte förekommer några ovidkommande eller störande moment som distraherar de personer som medverkar. Om det i aktuell situation är möjligt att stänga dörrarna, bör det vara möjligt att besluta om mindre ingripande åtgärder, enligt principen major includit minor, där alltså 27 § andra stycket LUL ger det mest ingripande resultatet.

Jag går härnäst över till handläggningen av beslutet.

Den aktuella typen av beslut som exempelvis beslut om stängda dörrar brukar inte meddelas i förväg, om inte någon utomstående frågar om det. I sådant fall underrättas frågeställaren om beslutet (eller om att beslut om stängda dörrar kan bli aktuellt, då det i vissa fall finns anledning att höra parterna innan beslut fattas). Ett beslut om stängda dörrar dokumenteras av mig normalt inte i förväg utan beslutet återfinns som regel endast i protokollet (eller motsvarande) från aktuell huvudförhandling. Förfrågningar från t.ex. journalist om att få ha laptop påslagen för att kunna föra anteckningar (dvs. begäran om undantag från 5 kap. 9 d § RB) dokumenteras som regel inte alls av mig.

Jag fattade det aktuella beslutet en tid innan den första huvudförhandlingsdagen. Beslutet framgår av tingsrättens protokoll från huvudförhandlingen i målet (se bilagan) och innebar i princip att all elektronisk utrustning skulle vara avstängd och undanstoppad under hela förhandlingen. Underrättelse om beslutet anslogs innan huvudförhandlingen på dörrarna till tingsrättens lokaler och fanns även på tingsrättens webbsida.

Enligt min erfarenhet är det relativt ovanligt med förfrågningar i förväg om huruvida en förhandling kommer att vara offentlig, men det förekommer. Beslut om stängda dörrar för en hel förhandling är för min del ovanliga och förekommer vanligtvis endast i mål om brott enligt 6 kapitlet brottsbalken där underåriga förekommer som tilltalad eller målsägande.

I det aktuella fallet gjordes såvitt jag känner till ingen förfrågan om huruvida förhandlingen skulle vara offentlig. Hade så gjorts hade den som gjorde förfrågan underrättats om beslutet. Det var en person som indirekt frågade om den kommande huvudförhandlingen skulle vara offentlig, och det var en journalist

från en lokaltidning som undrade om hon kunde få ha sin laptop på för att kunna göra anteckningar. Jag gav tillstånd till det, vilket innebar att hon måste ha förstått att förhandlingen inte skulle hållas inom stängda dörrar. Jag ansåg alltså att det fanns skäl att göra undantag i enlighet med bestämmelsen i 5 kap. 9 d § RB. Någon motsvarande eller liknande förfrågan gjordes inte från BB eller Sveriges Radio.

Jag underrättade samtliga åhörare om beslutet direkt på morgonen innan själva huvudförhandlingen inleddes och jag erinrade åhörarna om beslutet på morgonen de andra två förhandlingsdagarna. Det bör här noteras att BB som var närvarande den första förhandlingsdagen när jag underrättade åhörarna om beslutet, inte frågade något med anledning av underrättelsen. Om han trodde sig ha fått tillstånd till ljudöverföring genom tingsrättens receptionspersonal, är det mycket märkligt att han inte reagerade och ställde en fråga när jag underrättade honom om beslutet. Beslutet avsåg tydligt all elektronisk utrustning. Den omständigheten att han inte gjorde det tyder på att han medvetet valde att bryta mot det.

Om JO menar att det inte är möjligt att fatta det beslut jag gjorde, underlättar det för mitt beslut nästa gång en motsvarande situation blir aktuell; jag fattar då i stället beslut i enlighet med 27 § andra stycket LUL om stängda dörrar för förhandlingen i dess helhet.

AA kommenterade remissvaret.

Rättslig reglering m.m.

En förhandling ska som regel vara offentlig

En förhandling vid domstol ska enligt huvudregeln vara offentlig (2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen, RF, och 5 kap. 1 § rättegångsbalken, RB). Begränsningar i det avseendet får göras genom lag (2 kap. 20 § första stycket 4 RF). Det finns i 27 § andra stycket lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, vissa bestämmelser om rättegången i ungdomsmål. Sålunda får rätten i ett mål mot den som inte har fyllt 21 år besluta att handläggningen ska äga rum inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet på grund av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för.

Fler bestämmelser om offentligheten – inskränkningar i denna – och ordningen vid domstolens sammanträden finns i 5 kap. RB. Rätten har enligt dessa regler bl.a. möjlighet att under vissa förutsättningar besluta om stängda dörrar och ordföranden kan utvisa den som stör ett sammanträde eller på något annat sätt uppträder olämpligt. Det finns en allmän regel om förbud mot bildupptagning vid sammanträden (5 kap. 9 b § RB). Någon motsvarande bestämmelse beträffande ljudupptagning eller ljudöverföring finns inte. Ljudupptagning och ljudöverföring vid sammanträden är alltså som utgångspunkt tillåtet.

Särskilda bestämmelser om ordning och säkerhet i allmän domstol

Den 1 juli 2019 gjordes vissa ändringar i 5 kap. RB i syfte att stärka ordningen och säkerheten i domstolarna. Förbudet mot fotografering i samband med rättens sammanträden utvidgades, viss elektronisk utrustning som åhörare har med sig ska nu enligt den nya huvudregeln vara avstängd och undanstoppad och ordföranden gavs en starkare roll med bättre förutsättningar att agera mot

störningar. Bakgrunden till ändringarna var att många domstolar och de olika aktörer som verkar i domstolarna hade upplevt ökade problem med ordningsstörningar. Den ökade användningen av mobiltelefoner och annan elektronisk utrustning i rättssalarna ansågs vara problematisk ur integritetsskydds- och rättssäkerhetssynpunkt och det bedömdes finnas ett behov av att begränsa användandet samt att införa tydligare regler i det avseendet. (Se SOU 2017:46 och prop. 2018/19:81 s. 24 f. och s. 40 f.)

Viss elektronisk utrustning ska vara avstängd och undanstoppad

Reformbehovet ledde till att en ny bestämmelse om elektronisk utrustning infördes i 5 kap. 9 d § RB. Enligt denna ska sådan utrustning, som åhörare har med sig i rättssalen och som kan störa ordningen eller användas för att ta upp bild, vara avstängd och undanstoppad. Bestämmelsen gäller alltså utan beslut från ordföranden eller rätten. Om det finns skäl för det får rättens ordförande emellertid medge undantag. Av förarbetena framgår att all elektronisk utrustning omfattas om den kan störa ordningen vid sammanträdet eller användas för att ta upp bild, även om utrustningen kan användas för andra ändamål. De allra flesta mobiltelefoner, surfplattor och bärbara datorer liksom s.k. smarta klockor, glasögon, pennor och andra liknande smarta föremål omfattas. Avsikten med regleringen är att rättens ordförande inte ska behöva ge sig in i några detaljerade diskussioner om tekniska specifikationer. Dock omfattas inte sådan elektronisk utrustning som enbart kan användas för ändamål som är tillåtna i rättssalen. (Se a. prop. s. 87.)

Regleringen i denna del gäller endast åhörare. Att parter och ombud samt andra i målet professionella aktörer är undantagna motiveras med att de kan ha ett befogat och legitimt intresse av att använda elektronisk utrustning i salen, bl.a. för att kunna ta del av dokument i målet. I lagstiftningsärendet behandlas även frågan om att undanta representanter för grundlagsskyddade medier. Det konstaterades att mediernas rapporteringsmöjlighet är av avgörande betydelse för att allmänheten ska få en reell möjlighet till insyn i domstolsprocessen och att det därför är angeläget att detta inte försvåras. Trots det föreslogs inte något undantag för journalister och andra inom medierna, eftersom det bedömdes finnas en stor risk för gränsdragningsproblem. I stället lämnades det till ordföranden att besluta om undantag i varje enskilt fall. Alla undantag från påbudet i 5 kap. 9 d § RB ska bygga på objektiva och sakliga kriterier. Vid bedömningen av om det finns skäl för ett undantag bör särskild betydelse ges till sådana omständigheter som att elektronisk utrustning behövs för rapportering som görs som ett led i nyhetsförmedling, t.ex. för publicering i ett grundlagsskyddat medium, eller i något annat sammanhang av samhälleligt intresse. (Se a. prop. s. 51 f.)

Ljudupptagning och ljudöverföring kan förbjudas

Utöver vad som nyss beskrivits kan ordföranden begränsa möjligheten att spela in eller överföra ljud från ett sammanträde genom att förbjuda detta. Således ska ordföranden enligt den grundläggande regeln i 5 kap. 9 § RB upprätthålla

ordningen vid rättens sammanträden och besluta de ordningsregler som behövs. Han eller hon kan följaktligen besluta om t.ex. förbud att ta upp eller överföra ljud från en huvudförhandling eller något annat sammanträde om själva upptagningstekniken i sig stör ordningen (se prop. 1979/80:87 s. 5 f. och JO 2007/08 s. 33). Ordföranden får också förbjuda ljudupptagning eller ljudöverföring som görs av någon annan än rätten under ett förhör, om det kan antas att upptagningen eller överföringen besvärar den som hörs i sådan grad att det påverkar utredningen negativt. Detta framgår av 5 kap. 9 c § RB.

Dokumentation av beslut

Vid en allmän domstol ska det föras register över alla mål som ska utvisa bl.a. de åtgärder som vidtagits med målet och vad som i övrigt förekommer i detta. Registreringen av utförda åtgärder ska göras löpande. Vidare ska de beslut som fattas i målet framgå av målregistret eller akten. För beslut som inte är slutliga och som inte heller ska tas upp i dom eller slutligt beslut finns inga särskilda formföreskrifter. Ett sådant beslut kan tas in i målregistret, antecknas på en handling i akten eller tas upp i ett protokoll. (Se 6 kap. 1 § och 2 § första stycket RB samt 5 och 25 §§ förordningen [1996:271] om mål och ärenden i allmän domstol.)

Bedömning

Från rättssäkerhetssynpunkt är det av väsentlig betydelse att parter och vittnen får lämna sina berättelser i domstol utan att bli störda eller avbrutna i onödan. Det är rättens ordförande som ska se till detta. Han eller hon ska alltså upprätthålla ordningen i rättsalen och har även ett ansvar att värna den personliga integriteten för dem som medverkar i en rättegång. Samtidigt ska ordföranden slå vakt om intresset av offentlighet och insyn.

I det aktuella målet var flera minderåriga åtalade och en av dem misstänktes för mycket allvarlig brottslighet. Tingsrätten beslutade genom rådmannen DD inför huvudförhandlingen, där han också skulle vara ordförande, att all elektronisk utrustning skulle vara avstängd och undanstoppad vid sammanträdet. En underrättelse om beslutet anslogs på dörrarna till tingsrättens lokaler och det fanns även information på myndighetens webbplats. I protokollet från sammanträdet antecknades följande:

Åhörarna underrättas om att tingsrätten med stöd i 5 kap. 1 §, 9 § 9 c § och 9 d § rättegångsbalken samt 28 § [*ska vara 27 §, JO:s anm.*] lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, har beslutat att all elektronisk utrustning ska vara avstängd och undanstoppad. Tingsrätten har dock på begäran av Smålandstidningen meddelat visst undantag för dess journalist. Det antecknas att åhörarna erinras om detta vid inledningen av samtliga tre förhandlingsdagar.

DD har i sitt yttrande lyft fram att det i enlighet med 27 § LUL egentligen fanns förutsättningar att hålla hela förhandlingen inom stängda dörrar samt att han beslutade som han gjorde för att tillgodose intresset av insyn och samtidigt begränsa uppmärksamheten på de unga tilltalade. Jag kan konstatera att hans ställningstagande har varit väl förenligt med att en förhandling vid domstol som

huvudregel ska vara offentlig och att det inneburit att såväl medier som andra åhörare då i stor utsträckning kunnat besöka och ta del av vad som lades fram vid rättegången. Dessutom har det framkommit att DD varje dag informerade om beslutet. Det är naturligtvis positivt.

Det förhållandet att tingsrätten utan närmare motivering i protokollet radat upp ett flertal paragrafer med olika tillämpningsområden gör det däremot inte helt enkelt att tillgodogöra sig beslutet. Dess innebörd var uppenbarligen att all användning av elektronisk utrustning var förbjuden under hela huvudförhandlingen och därmed även all ljudupptagning och ljudöverföring. Som framgått av redogörelsen för den rättsliga regleringen avser 5 kap. 9 c § RB emellertid bara ljudupptagning och ljudöverföring vid förhör och 9 d § i samma kapitel omfattar endast åhörare och viss typ av elektronisk utrustning. Tingsrättens beslut kan också uppfattas som att det till stor del faller tillbaka på den allmänna bestämmelsen i 5 kap. 9 § RB, enligt vilken ordföranden ska besluta de ordningsregler som behövs för att upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden. Jag återkommer till detta lagrum, men vill här framhålla vikten av att beslut utformas på ett sådant sätt att det framgår hur rätten har tillämpat de bestämmelser som ett beslut hänvisar till samt i vad mån det enbart är frågan om en upplysning om något som redan gäller enligt lag.

Av utredningen framgår att DD fattade beslutet om särskilda ordningsregler en tid före den första förhandlingsdagen. Ett sådant tillvägagångssätt bör endast tillämpas i undantagsfall eftersom det oftast får anses lämpligt att först ge parter och ombud samt eventuellt andra berörda tillfälle att yttra sig. Ett beslut som fattas enbart med stöd av 5 kap. 9 c § RB förutsätter dessutom alltid att rätten inför varje enskilt förhör gör en prövning av frågan (jfr JO 1992/93 s. 26 och JO 2007/08 s. 33). Med hänsyn till omständigheterna i det aktuella målet har jag emellertid inte några synpunkter på att tingsrätten i det här fallet tog ett beslut i förväg.

I enlighet med de regler som gäller i domstol för dokumentation av olika avgöranden borde beslutet i samband med att det fattades ha förts in i målregistret eller i målets akt. Som framgår av redogörelsen för den rättsliga regleringen gäller påbudet i 5 kap. 9 d § RB om hur åhörare ska förfara med viss elektronisk utrustning vid sammanträden i domstol utan särskilt beslut och ska således inte antecknas på det sättet. Ett beslut om undantag bör dock dokumenteras enligt min mening. Dokumentation bör även göras av ett förbud mot ljudupptagning eller ljudöverföring enligt 5 kap. 9 c § RB liksom av vissa andra beslut som inskränker offentligheten och som fattas med stöd av 9 § i samma kapitel.

I beslutet hänvisade tingsrätten bl.a. till 5 kap. 9 d § RB. Bestämmelsen anger alltså att all elektronisk utrustning som åhörare har med sig i rättssalen och som kan vara ordningsstörande eller som kan ta upp bild ska vara avstängd och undanstoppad. I praktiken innebär det ett förbud mot användning av utrust-

ningen. Om det finns skäl för det får ordföranden besluta om undantag från huvudregeln. Som tingsrätten pekat på i sitt remissvar är förarbetsuttalandena till bestämmelsen inte helt tydliga. De skulle kunna tolkas så att lagstiftaren avsett att viss elektronisk utrustning, t.ex. diktafoner, inte alls ska omfattas av regleringen. Undantaget skulle då motiveras med att den typen av utrustning inte kan användas för ändamål som är otillåtna i rättssalen. (Se prop. 2018/19:81 s. 51 f. och s. 87.) Det förhållandet att avgränsningen inte framgår direkt av lagtexten har enligt tingsrätten lett till tillämpningsproblem i det aktuella fallet.

Enligt min mening måste utgångspunkten vara det som anges i lagtexten. Det innebär att om viss elektronisk utrustning kan störa ordningen så omfattas den av bestämmelsen, oavsett vilket användningsområde utrustningen har. Det skulle kunna handla om t.ex. en diktafon eller utrustning som används för ljudöverföring. Som tingsrätten har anfört i sitt remissvar kan det vara svårt för rättens ordförande att i ett enskilt fall avgöra om viss elektronisk utrustning omfattas av bestämmelsen. Det kan i förlängningen även innebära en bristande förutsebarhet för åhörarna. Klagomålet och förhållandena i detta ärende tyder på det.

Som redovisats tidigare syftade införandet av specialbestämmelserna i 5 kap. 9 c och 9 d §§ RB till att förbättra möjligheterna för rättens ordförande att besluta i frågor som rör ljudupptagning, ljudöverföring eller viss elektronisk utrustning. Paragraferna innebär inte någon begränsning av den allmänna skyldighet som han eller hon har att upprätthålla ordningen och besluta om de ordningsregler som behövs vid ett sammanträde, se 5 kap. 9 § RB. Det är således inte något som hindrar att ordföranden, som i det aktuella fallet, med stöd av den bestämmelsen beslutar om ordningsregler som rör elektronisk utrustning. Jag vill dock i detta sammanhang understryka att inskränkningar i offentligheten alltid ska göras med noggrannhet och försiktighet. Av den anledningen bör det endast i undantagsfall förekomma att med stöd av den allmänna bestämmelsen i 5 kap. 9 § RB gå utöver vad som gäller enligt 9 c och 9 d §§. Alldeles särskild försiktighet bör iaktas när det gäller att förbjuda ljudupptagning för parter och ombud (se prop. 1979/80:87 s. 10). Enligt min mening bör samma förhållningssätt iaktas i förhållande till medier.

DD gjorde under förhandlingen ställningstagandet att en elektronisk utrustning som Sveriges Radios reporter använde omfattades av 5 kap. 9 d § RB. JO brukar som regel inte uttala sig i bedömningsfrågor och jag ser inte skäl att frånga denna princip. Däremot vill jag understryka att åhöraren i en sådan situation bör upplysas om vad som gäller enligt 9 d §. Om åhöraren då inte stoppar undan utrustningen kan ordföranden t.ex. utvisa honom eller henne från rättssalen (5 kap. 9 a § RB) eller besluta om andra ordningsregler (5 kap. 9 § RB).

Det är inte helt klarlagt vad som sades när DD konfronterade reportern i en kortare paus under huvudförhandlingen eller vad som hade hänt dessförinnan. Men det är utrett att ordföranden bad reportern att radera vad han då först trodde var ljudmaterial som spelats in i strid med vad som enligt honom gällde. Jag har förståelse för att en domare kan känna viss frustration i en sådan situation. Likväl ankommer det på honom eller henne att agera korrekt och ha ett sakligt bemötande. Det finns inte heller något rättsligt utrymme för en domare att ge en åhörare en sådan uppmaning. Jag stannar vid dessa kommentarer och finner inte skäl att göra ytterligare uttalanden om detta.

Som framgått av det här beslutet kan den nya regleringen leda till vissa tillämpningssvårigheter och systematiken är inte helt självklar. En förklaring kan vara den som tingsrätten har pekat på, att de nu behandlade bestämmelserna lagtekniskt utformats på olika sätt. En annan kan vara vissa till synes oklara uttalanden i förarbetena. Det är naturligtvis inte tillfredsställande om det som gäller för ordningen vid en förhandling i domstol är otydligt, varken för rätten, andra professionella aktörer eller åhörare och medier. Jag finner mot denna bakgrund skäl att skicka en kopia av mitt beslut för kännedom till regeringen.

Avslutningsvis kan nämnas att jag i dag har beslutat i ett ärende som rör parts ljudupptagning vid en muntlig förberedelse i tvistemål och ordförandens ansvar för ordningen vid sådana sammanträden (se JO:s dnr 8765-2020).

Ärendet avslutas.